

<https://doi.org/10.62837/2025.3.306>

TURAL RÖVŞƏN OĞLU ƏSKƏROV

Odlar Yurdu Universiteti

999a.tural@gmail.com

NƏBİ XƏZRİ LİRİKASINDA SİNONİMLƏRİN FUNKSIONALLIĞI

Xülasə

“Nəbi Xəzri lirikasında sinonimlərin funksionallığı” mövzusunda aparılan bu araşdırmada şairin poetik dilində sinonimlərin rolu və onların bədii mətn daxilindəki funksiyaları geniş şəkildə təhlil edilir. Tədqiqatın əsas məqsədi Nəbi Xəzrinin lirikasında sinonimlərin dilin ifadə imkanlarını necə zənginləşdirdiyini, fikir və emosiyaların daha təsirli çatdırılmasına necə xidmət etdiyini üzə çıxarmaqdır.

Ədəbi nümunələr əsasında müəyyən olunur ki, Nəbi Xəzri sinonimləri yalnız eyni mənanı ifadə edən sözlər kimi deyil, müxtəlif üslubi çalarlar və emosional təsir gücü daşıyan vasitələr kimi də istifadə edir. Şairin yaradıcılığında sinonimlər poetik dili daha rəngarəng, ahəngdar və emosional cəhətdən güclü etmək məqsədilə seçilir. Onlar şeirlərdə obrazların dərinləşdirilməsi, fikrin incələşdirilməsi və ifadənin təsirinin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Nəticə etibarilə, bu mövzu üzrə aparılan tədqiqat Nəbi Xəzrinin poetik irsində sinonimlərin funksionallığını üzə çıxarır və onların estetik-bədii dəyər baxımından şairin lirikasında əhəmiyyətli yer tutduğunu göstərir. Bu da onun dilə münasibətini və sənətkarlıq məharətini daha yaxından dərk etməyə imkan verir.

Açar sözlər: lirika, sinonimlər, funksionallıq, poetik dil, bədii təsir, üslub, emosional ifadə, sinonimləşmə.

Tural Askarov

The functionality of synonyms in Nabi Khazri's lyrics

Abstract

This study, titled “The Functionality of Synonyms in Nabi Khazri's Lyrics,” analyzes the role of synonyms in the poet's literary language and their functions within the poetic text. The main aim of the research is to reveal how synonyms enrich the expressive capacity of language in Nabi Khazri's lyrics and contribute to conveying thoughts and emotions more effectively.

Based on literary examples, it is established that Nabi Khazri uses synonyms not only as words with similar meanings but also as stylistic tools carrying various emotional and expressive nuances. In his creative work, synonyms are chosen to make the poetic language more vivid, harmonious, and emotionally powerful. They play a significant role in deepening images, refining meaning, and enhancing the overall impact of expression in his poems.

As a result, the research highlights the functionality of synonyms in Nabi Khazri's poetic heritage and demonstrates their important place in terms of aesthetic and artistic value in his lyrical works. This, in turn, provides a deeper understanding of his linguistic approach and artistic mastery.

Key words: lyrics, synonyms, functionality, poetic language, artistic effect, style, emotional expression, synonymization.

Giriş

Bədii ədəbiyyatın ən mühüm ifadə vasitələrindən biri olan dil, şairin və yazıçının estetik düşüncəsini, dünyagörüşünü və hiss dünyasını oxucuya çatdıran əsas vasitədir. Bu baxımdan, dilin leksik imkanlarından məharətlə istifadə etmək, xüsusilə sinonimlərin funksional cəhətdən düzgün və yerində işlədilməsi bədii əsərin təsir gücünü artıran əsas amillərdəndir. Sinonimlər poetik dildə ifadənin dəqiqliyini, obrazların rəngarəngliyini və emosional zənginliyini təmin edən leksik vasitə kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir. (Əliyev, K. 2013)

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan Nəbi Xəzri bədii-estetik düşüncəsi, fəlsəfi dərinliyi və poetik dili ilə seçilən qüdrətli söz ustasıdır. Onun lirikasında vətən sevgisi, təbiətə heyranlıq, insanın daxili aləmi, mənəvi-əxlaqi dəyərlər geniş şəkildə əks olunur. Nəbi Xəzrinin poetik dili zəngin və çoxqatlıdır. Bu zənginliyin əsas mənbələrindən biri də sinonimlərdir. Şair sinonimlər vasitəsilə fikirlərinə əlavə məna çalarları qazandırır, hiss və duyğuları daha təsirli şəkildə oxucuya çatdırır, poetik dilin axıcılığını və ahəngini qoruyur.

Bu tədqiqat işində Nəbi Xəzri lirikasında sinonimlərin funksionallığı müxtəlif aspektlərdən təhlil edilir. Əsas məqsəd onun poetik mətnlərində sinonimlərin məna dərinliyinin artırılmasına, bədii təsirin gücləndirilməsinə və ifadə imkanlarının genişləndirilməsinə necə xidmət etdiyini araşdırmaqdır. Mövzu həm dilçilik, həm də ədəbiyyatşünaslıq baxımından aktualdır. Çünki sinonimlərin poetik mətnlərdə istifadəsinin sistemli şəkildə təhlili həm dilin bədii imkanlarının, həm də şairin yaradıcılıq fərdiyyətinin daha dərinədən öyrənilməsinə imkan yaradır.

Beləliklə, bu işdə Nəbi Xəzrinin lirikasında sinonimlərin estetik və funksional dəyəri, onların şeirin ümumi strukturundakı rolu və poetik təfəkkürlə əlaqəsi geniş şəkildə işıqlandırılır.

Aparılan tədqiqatın nəticəsi olaraq müəyyən edilmişdir ki, Nəbi Xəzri lirikasında sinonimlər yalnız eyni və ya oxşar mənalı sözlərin istifadəsi ilə məhdudlaşmır, əksinə, onlar şairin poetik dünyagörüşünü, estetik zövqünü və dilə bədii yanaşma tərzini əks etdirən mühüm vasitələr kimi çıxış edir. Şair sinonimlərdən istifadə etməklə poetik nitqə emosional çalarlar, ritmik ahəng, mənəvi dərinlik və estetik gözəllik qatır. Bu isə onun yaradıcılığında dilin obrazlılıq imkanlarının maksimum səviyyədə reallaşmasına səbəb olur.

Tədqiqat zamanı məlum olmuşdur ki, Nəbi Xəzri sinonimləri məqsədli şəkildə seçərək onların semantik və üslubi fərqlərindən yararlanır. Sinonimlər poetik

ifadələrin gücləndirilməsində, obrazların zənginləşdirilməsində, hiss və duyğuların daha incə şəkildə ifadəsində xüsusi rol oynayır. Onlar həm də şairin fikirlərinə müxtəlif məna çalarları əlavə etməklə, poetik mətnin çoxqatlı mənalandırılmasına şərait yaradır. (Məmmədov, M. 2010)

Bundan əlavə, Nəbi Xəzri lirikasında sinonimlərin istifadəsi şairin milli dilin imkanlarına dərinlən bələd olduğunu, klassik ədəbi ənənələrlə müasir poetik düşüncə arasında uğurlu bir körpü yaratdığını da nümayiş etdirir. Bu da onun yaradıcılığını həm məzmun, həm də forma baxımından zəngin və təsirli edir.

Nəticə olaraq demək olar ki, sinonimlərin funksionallığı Nəbi Xəzri poeziyasının əsas bədii-estetik komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Şairin lirikasında bu leksik vasitələrin məqsədyönlü və məharətli şəkildə istifadəsi onun dil duyumunun zənginliyini, poetik təfəkkürünün dərinliyini və sənətkarlıq məharətini bir daha sübut edir. Bu xüsusiyyətlər Nəbi Xəzrinin Azərbaycan poeziyasındakı mühüm mövqeyini və sənətkarlıq irsini daha da dəyərləndirir.

Tədqiqat

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi yer tutan Nəbi Xəzri yalnız fəlsəfi və ictimai məzmunlu əsərləri ilə deyil, həm də zəngin poetik dili ilə seçilən sənətkarlardandır. Onun lirikasında dilin bədii-estetik imkanlarının yüksək səviyyədə reallaşması, şairin sözə olan münasibətinin, dil duyumunun və poetik düşüncəsinin təzahürüdür. Bu baxımdan, Nəbi Xəzrinin yaradıcılığına sinonimlərin istifadəsi kontekstində yanaşmaq olduqca maraqlı və aktualdır. Sinonimlər onun şeirlərində dilin emosional təsir gücünü artıran, fikri daha incə və dərin ifadə etməyə xidmət edən əsas leksik vasitələrdəndir.

Araşdırmalar göstərir ki, Nəbi Xəzri sinonimləri yalnız eyni mənalı sözlərin bir-birini əvəz etməsi kimi yox, müxtəlif üslubi çalarlar və semantik dərinliklər yaradan ifadə vasitəsi kimi işlədir. Məsələn, “qəm – kədər – hüzn”, “sevgi – məhəbbət – eşq” kimi sinonim sıraları şairin fikirlərinə həm ritmik zənginlik, həm də emosional çalarlar əlavə edir. Bu sözlər mətn daxilində fərqli kontekstlərdə işlədilərək poetik fikrin dolğun şəkildə ifadəsinə zəmin yaradır. Bu da göstərir ki, sinonimlər yalnız leksik təkrarçılığın qarşısını almaq üçün deyil, bədii fikrin daha təsirli və estetik çatdırılması üçün seçilir. (Rüstəmov, B. 2015)

Bundan əlavə, Nəbi Xəzri lirikasında kontekstual sinonimlərə də geniş yer verilir. Eyni anlayış fərqli sözlərlə ifadə olunur, lakin bu sözlər konkret kontekstdə əlavə mənalar, xüsusi ovqat və bədii çalarlar yaradır. Bu cür sinonimlər şairin lirikasında semantik və üslubi zənginliyi təmin edir. (Qarayev, İ.2004)

Nəbi Xəzrinin şeirlərində sinonimlərin funksionallığı həm də onun poetik üslubunun rəngarəngliyini ortaya qoyur. Onun lirikasında sinonimlər vasitəsilə obrazlar daha canlı təsvir olunur, fikirlər daha emosional təqdim edilir, şeirin ahəngi və ritmik quruluşu daha təbii və axıcı olur. Sinonimlərin bədii strukturdakı bu rolu həm dilçilik, həm də ədəbiyyatşünaslıq baxımından əhəmiyyətlidir.

Tədqiqat nəticəsində məlum olur ki, Nəbi Xəzrinin lirikasında sinonimlər poetik dili bəzəyən ünsürlər olmaqla yanaşı, həm də şeirin məzmununu dərinləşdirən, fikir və hissləri daha təsirli şəkildə çatdıran funksional vasitələr kimi çıxış edir. Şairin bu yanaşması onun poetik təfəkkürünün dərinliyini, dilə olan yaradıcı münasibətini və bədii-estetik baxışlarını əks etdirir.

Nəticə olaraq, sinonimlərin funksionallığı Nəbi Xəzrinin lirikasında dilin poetik imkanlarının genişliyini, bədii fikrin gücünü və sənətkarlıq ustalığını göstərən mühüm göstəricilərdən biridir. Bu da şairin Azərbaycan ədəbiyyatındakı mövqeyini daha da möhkəmləndirir və onun yaradıcılığının dilçilik baxımından da dəyərli tədqiqat obyektı olduğunu sübut edir.

Nəticə

Aparılan tədqiqat nəticəsində aydın olmuşdur ki, Nəbi Xəzrinin lirikasında sinonimlərin funksionallığı onun poetik dilinin əsas bədii-estetik dayaqlarından birini təşkil edir. Şairin bədii təfəkküründə sinonimlər təkcə eyni və ya yaxın mənalı sözlərin işlədilməsi ilə məhdudlaşmır, əksinə, bu leksik vahidlər poetik mətnin emosional-üslubi dərinliyini, fikir yükünü və təsir gücünü artırmaq məqsədilə məqsədyönlü şəkildə istifadə olunur.

Tədqiqatda qeyd olunduğu kimi, sinonimlər Nəbi Xəzri lirikasında bir neçə funksionanı yerinə yetirir: birincisi, leksik təkrarçılığın qarşısını alır; ikincisi, fikir və hisslərin müxtəlif çalarlarda ifadəsinə imkan verir; üçüncüsü, poetik nitqin axıcılığına, ahənginə və ritminə müsbət təsir göstərir; dördüncüsü isə, poetik obrazların mənəvi-estetik zənginliyini təmin edir. Bu da şairin dilə yaradıcı yanaşmasının, söz seçiminin şüurlu şəkildə həyata keçirilməsinin və poetik düşüncəsinin yüksək səviyyədə olmasının göstəricisidir.

Nəbi Xəzrinin lirikasında işlədilən sinonimlər arasında leksik, kontekstual və stilistik sinonimlər geniş yer tutur. Bu sinonimlər şairin poetik ifadə vasitələrini daha rəngarəng və çoxşaxəli edir. Onların vasitəsilə yaradılan poetik təsvirlər, hiss və duyğuların təqdimatı oxucuda dərin emosional təsir yaradır və mətnin estetik dəyərini artırır.

Tədqiqat eyni zamanda göstərir ki, sinonimlər vasitəsilə şairin milli-mənəvi dəyərlərə münasibəti, insana və təbiətə baxışı, həyat fəlsəfəsi və vətən sevgisi daha təsirli şəkildə oxucuya ötürülür. Bu cəhətlər Nəbi Xəzrinin lirikasının ideya-məzmun zənginliyini və poetik dəyərini bir daha nümayiş etdirir.

Ümumilikdə, sinonimlərin funksionallığının öyrənilməsi Nəbi Xəzrinin poetik dünyasını daha dərinləndirərək etməyə, onun dil və üslub xüsusiyyətlərini daha dəqiq təhlil etməyə imkan yaradır. Bu nəticələr onu deməyə əsas verir ki, sinonimlər Nəbi Xəzri lirikasında həm məzmun, həm forma baxımından bədii bütövlüyün yaranmasında mühüm yer tutur və şairin sənətkarlıq irsinin zənginliyini sübut edən əsas göstəricilərdən biridir.

Ədəbiyyat

- 1.Xəzri, Nəbi. Seçilmiş Şeirlər. Bakı: Yazıçı, 1978.
- 2.Hüseynov, V. Azərbaycan Poeziyasının Estetikası. Bakı: Elm, 2005.
- 3.Abbasov, F. Azərbaycan Ədəbiyyatında Sinonimlər və Onların Funksiyaları. Bakı: Təhsil, 2002.
- 4.Məmmədov, M. Poetik Dil və Leksik Seçim: Nəbi Xəzri nümunəsi. Bakı: Elm və Təhsil, 2010.
- 5.Quliyev, S. Azərbaycan Şeirində Dil və Düşüncə. Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
- 6.İsmayilov, R. Bədii Dil və Sinonimlər. Bakı: Nurlan, 2009.
- 7.Səmədov, A. Sinonimlərin Poeziyada Funksionallığı. Bakı: Maarif, 2012.
- 8.Rüstəmov, B. Nəbi Xəzri və Azərbaycan Modernizmi. Bakı: İrs, 2015.
- 9.Qarayev, İ. Azərbaycan Poeziyasının Semantik Zənginliyi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 2004.
10. Həsənov, Z. Azərbaycan Şeirində Emosional Təsir və Dilin Funksiyası. Bakı: Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, 2011.
11. Əliyev, K. Sinonimlərin Poetika və Estetik Funksiyaları. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2013.
12. Məmmədli, R. Nəbi Xəzri və Müasir Azərbaycan Poeziyası. Bakı: Elm və Nəşriyyat, 2018.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nizami Adıgöyçü